

ЛІТЕРАТУРА

1. Дерев'янка С.П. Емоційні особливості рольової віктимності молоді. Проблеми психологічної безпеки сучасної молоді: монографія / за наук. ред. О. Ю. Дроздова. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. С. 48–60.
2. Петрунько, О., Паціора, Г. (2023). Особливості віктимної поведінки молоді. *Вчені записки Університету «КРОК»*, (2(70), 159–165.
3. Туляков В.О. Віктимологія. Соціальні та кримінологічні проблеми. Одеса: Юридична література, 2000. 336 с.

Шепельова М. В.,

кандидат психологічних наук,

в. о. завідувача лабораторії психології творчості,

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

МОЖЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ТА РОЗВИТКУ ЗДАТНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Образотворчу діяльність ми розглядаємо у широкому сенсі: і як самостійну естетичну творчість у сфері зображального мистецтва (тобто, сам процес творчості), і як процес сприймання продуктів естетичної творчості. Тому психологічна готовність до образотворчої діяльності передбачає сформованість психологічних передумов як самого процесу творчості, так і сприймання його продуктів глядачем.

Як показано, зокрема, у дослідженні О. В. Завгородньої, художньо обдарованій молоді у процесі навчання потрібна психологічна підтримка, спрямована на отримання нею безпосереднього досвіду відкритого вільного самовираження та зворотного зв'язку в діалозі з високопрофесійним наставником, викладачем, вчителем, на усвідомлення нею себе особистістю, що має індивідуальний шлях розвитку, осмислення власних індивідуальних особливостей [2].

Нами визначено наступні **показники здатності студентів до образотворчої діяльності:**

– Прояви перцептивно-мисленневих стратегій (аналогізування, комбінування, реконструювання та демонстрування особистості митця у художньому творі);

– Домінуючі художні орієнтації в живописі («емоційне навантаження художнього твору», «техніка зображення», «творчий підхід художника» та «сміслові навантаження художнього твору»);

– Показники творчої спрямованості особистості.

Реалізація розробленої на цій основі програми підтримки здатності студентів до образотворчої діяльності передбачає **чотири етапи**:

1. Діагностика за показниками здатності до образотворчої діяльності.

2. Аналіз середніх значень та факторних навантажень досліджуваних показників.

3. Просвітницька робота, яка включає обговорення зі студентами (абітурієнтами) результатів дослідження, особливостей образотворчої діяльності та необхідних психологічних передумов її ефективності.

4. Виконання студентами індивідуальних творчих завдань, спрямованих на усвідомлення та розвиток перцептивно-мисленневих стратегій, художніх орієнтацій в живописі та творчої спрямованості особистості студентів.

I етап – діагностика здатності студентів до образотворчої діяльності за названими вище показниками здійснюється із застосуванням таких методик:

Методика 1. Авторський опитувальник «Художня спрямованість сприймання творів живопису» [7], що є адаптованим варіантом розробленого та апробованого раніше опитувальника «Оцінка художності картини» і дозволяє визначити, на які прояви перцептивно-мисленневої стратегії в живописі досліджувані орієнтуються більшою мірою, а також дозволяє оцінити домінуючі художні орієнтації досліджуваних у процесі сприймання творів живопису за показниками «емоційне навантаження художнього твору», «техніка зображення», «творчий підхід художника» та «сміслові навантаження художнього твору».

Інструкція для досліджуваних. Перед вами перелік характеристик, які свідчать про художню цінність картини. Уявіть себе художником і спробуйте оцінити, яким з них Ви надавали б найбільше значення при написанні картини, а яким – найменше. Для початку оберіть з цього списку 4 найважливіших, на Ваш погляд, якості й оцініть кожна з них у 5 балів, наступні за важливістю 4 якості – 4 бали, ще менш важливі 4 якості – 3 бали, ще менш важливі – 2 бали, і найнезначніші 4 якості – 1 бал кожна.

Характеристики для оцінки

1. Настрій, який виражає картина.
2. Зовнішня привабливість картини.
3. Незвичайний, оригінальний сюжет.
4. Багатозначність художнього образу.
5. Розкриття художнім образом абстрактного поняття чи ідеї.
6. Цілісність композиції.
7. Здатність викликати здивування.
8. Приємність, гармонійність кольорової гами.
9. Реалістичність зображення.
10. Незвичність поєднання зображених об'єктів.
11. Поєднання в художньому образі протилежних по суті об'єктів/явищ.
12. Наявність кольорових контрастів.
13. Здатність викликати переживання.
14. Передбачення сюжетом наявності передісторії і розвитку подій у майбутньому.
15. Об'ємність зображення.
16. Здатність викликати зацікавленість (що було до цього і як будуть розвиватися події далі).
17. Створення ефекту залученості (відчуття глядачем себе учасником подій).
18. Здатність викликати у глядача певні спогади.

19. Наявність свого неповторного стилю зображення.

20. Наявність у картині глибокої думки, ідеї, яка виходить за межі безпосередньо зображеного на картині.

Результати оцінюються таким чином:

I. Домінуючі перцептивно-мисленнєві стратегії:

- аналогізування: 1, 4, 5, 9, 15
- комбінування: 6, 8
- реконструювання: 3, 10, 11, 12, 14
- демонстрування: 2, 7, 13, 16, 17, 18, 19, 20

II. Домінуючі художні орієнтації в живописі

- емоційне навантаження художнього твору: 1, 7, 13, 16, 17, 18
- техніка зображення: 2, 6, 8, 9, 12, 15
- творчий підхід художника: 3, 10, 11, 19
- смислове навантаження художнього твору: 4, 5, 14, 20

Підраховується окремо сума балів за домінуючими перцептивно-мисленнєвими стратегіями та за домінуючими художніми орієнтаціями у живописі.

Методика 2. Опитувальник особистісних творчих характеристик Ф. Е. Вільямса, модифікований О. Є. Тунік [6] для визначення творчої спрямованості особистості студентів, який дозволяє визначити наступні показники творчості студентів: схильність до ризику, складність (комплексність), допитливість та уяву. Схильність до ризику має такі прояви: конструктивне сприйняття критики, припущення можливості невдачі; намагання висувати припущення; діяти у неструктурованих умовах; захищати власні цілі. Складність (комплексність) проявляється в пошуку багатьох альтернатив; баченні різниці між тим, що є, і тим, що могло б бути; прагненні привести в порядок непорядковане; аналізувати складні проблеми, сумніватися в єдиному вірному рішенні. Проявами допитливості є гра ідеями, пошук виходу з невизначених ситуацій, цікавість до загадок, головоломок; роздуми над прихованим

сенсом явищ. Уява проявляється у здатності до візуалізації, довірі до інтуїції [6, с.12].

II етап – аналіз середніх значень та факторних навантажень досліджуваних показників передбачає розрахунок середніх значень показників, факторних навантажень та визначення системоутворювальних факторів прояву перцептивно-мисленневих стратегій, художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису і показників творчої спрямованості особистості у досліджуваних. Для визначення системоутворювального фактору серед досліджуваних показників ми застосували метод факторного аналізу, який дозволяє шляхом розрахунку факторних навантажень виявити один або декілька показників у системі факторів, оптимально пов'язаних з усіма іншими [1]. За допомогою цих розрахунків визначається той з означених показників, оцінка студентами якого є визначальною в об'єднанні усіх виявлених характеристик у систему.

При необхідності простежити певну тенденцію, вибудувати послідовність, розраховується ієрархія системоутворювальних факторів, яка супроводжує досліджуване явище, шляхом послідовного виключення системоутворювальних факторів із системи розрахунку факторних навантажень.

Визначення системоутворювальних факторів прояву перцептивно-мисленневих стратегій, художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису та показників творчої спрямованості особистості у групі студентів може застосовуватися як метод оптимізації роботи викладача зі студентами, а побудова ієрархії системоутворювальних факторів дає можливість враховувати їх послідовність у функціонуванні перцептивно-мисленневого процесу досліджуваних і може розглядатися як показник сформованості перцептивно-мисленневої стратегії.

Отже, у діагностиці та розвитку здатності студентів до образотворчої діяльності необхідно звертати увагу саме на системоутворювальні показники, вдосконалення яких дозволить більш ефективно підвищити її рівень.

III етап – просвітницька робота полягає в обговоренні зі студентами (абітурієнтами) результатів дослідження особливостей образотворчої діяльності та необхідних психологічних передумов її ефективності (для підготовки див. [3; 4; 5; 7; 8;]).

Орієнтовний план обговорення:

1. Визначення стратегії, її основні функції, види.
2. Визначення та характеристика перцептивно-мисленнєвої стратегії.
3. Характеристики перцептивно-мисленнєвих стратегій аналогізування, комбінування, реконструювання та демонстрування особистості митця у художньому творі.
4. Прояви перцептивно-мисленнєвих стратегій аналогізування, комбінування, реконструювання та демонстрування у художній діяльності.
5. Психологічні показники здатності до образотворчої діяльності.

IV етап – виконання студентами індивідуальних творчих завдань, спрямованих на розвиток перцептивно-мисленнєвих стратегій, художніх орієнтацій в живописі та творчої спрямованості особистості. Для виконання цих завдань студентам пропонуються ті перцептивно-мисленнєві стратегії творчої діяльності, домінуючі художні орієнтації у живописі та творчі характеристики особистості, які за здійсненими на попередньому етапі розрахунками факторних навантажень, мають найбільшу факторну вагу, тобто є системоутворювальними.

Завдання формулюються таким чином:

1. Обрати репродукцію картини та описати особливості застосування художником перцептивно-мисленнєвої стратегії аналогізування за її основними проявами.
2. Обрати репродукцію картини та описати особливості застосування художником перцептивно-мисленнєвої стратегії комбінування за її основними проявами.

3. Обрати репродукцію картини та описати особливості застосування художником перцептивно-мисленневої стратегії реконструювання за її основними проявами.

4. Обрати репродукцію картини та описати особливості застосування художником перцептивно-мисленневої стратегії демонстрування особистості митця у художньому творі за її основними проявами.

5. Обрати три репродукції картини одного художника та на основі аналізу проявів застосування перцептивно-мисленневих стратегій аналізування, комбінування, реконструювання та демонстрування визначити провідну стратегію творчої діяльності, яку застосовує художник для написання своїх картин.

6. Написати п'ять різних картин на задану тему, використовуючи спочатку по черзі перцептивно-мисленневі стратегії аналізування, комбінування, реконструювання та демонстрування, а потім всі в комплексі з подальшим самоаналізом і обговоренням у групі (мікрогрупі). Це завдання спрямоване на розвиток та усвідомлення власного індивідуального стилю художньої діяльності.

7. Обрати репродукцію картини, у якій найбільш виразно проявляється орієнтація митця на емоційне навантаження твору та описати особливості її прояву.

8. Обрати репродукцію картини, у якій найбільш виразно проявляється орієнтація митця на техніку зображення та описати особливості її прояву.

9. Обрати репродукцію картини, у якій найбільш виразно проявляється орієнтація митця на творчий підхід та описати особливості її прояву.

10. Обрати репродукцію картини, у якій найбільш виразно проявляється орієнтація митця на смислове навантаження твору та описати особливості її прояву.

11. Написати п'ять власних картин із застосуванням художньої орієнтації на емоційне навантаження твору, техніку зображення, творчий підхід та смислове навантаження твору спочатку по черзі, а потім всі в комплексі з по-

дальшим самоаналізом і обговоренням у групі (мікрогрупі). Це завдання спрямоване на розвиток та усвідомлення студентами власної домінуючої художньої орієнтації в живописі.

12. Обрати репродукцію картини, у якій найбільш виразно проявляється схильність до ризику, властива художнику, та описати особливості її прояву у картині.

13. Обрати репродукцію картини, у якій найбільш виразно проявляється допитливість, властива художнику, та описати особливості її прояву у картині.

14. Обрати репродукцію картини, у якій найбільш виразно проявляється складність, властива художнику, та описати особливості її прояву у картині.

15. Обрати репродукцію картини, у якій найбільш виразно проявляється уява, властива художнику, та описати особливості її прояву у картині.

16. Написати п'ять власних картин, у яких найбільш виразно проявляються схильність до ризику, складність, допитливість та уява спочатку по черзі, а потім всі в комплексі. Завдання спрямоване на усвідомлення та розвиток власних творчих характеристик особистості студентів.

Після виконання студентами індивідуальних творчих завдань передбачається їх подальше обговорення у групі (мікрогрупі) під професійним супроводом викладача.

Для підведення підсумків і побудови майбутньої власної траєкторії розвитку здатності до образотворчої діяльності кожного студента можна провести *V eman* – повторну діагностику здатності студентів до образотворчої діяльності за запропонованими показниками аналогічно першому етапу.

Висновки. Одержані результати дослідження проявів перцептивно-мисленневих стратегій у образотворчій діяльності студентів можуть стати основою для обґрунтування психологічної підготовки та психологічного супроводу студентів образотворчих спеціальностей шляхом включення до навчального плану таких дисциплін, як «Психологія творчості», «Психологія сприймання», «Психологія образотворчої діяльності» тощо. Розроблені методичні матеріали діагностики та розвитку здатності студентів до образотвор-

чої діяльності можуть бути корисні для студентів образотворчих спеціальностей, викладачів закладів вищої освіти мистецького спрямування, керівників гуртків образотворчого мистецтва та інших зацікавлених.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бешелев С. Д., Гурвич Ф. Г. *Математико-статистические методы экспертных оценок*. М.: Статистика, 1980. 263 с.
2. Завгородня О. В. *Психологія художньо обдарованої особистості: гендерний аспект* : монографія. К. : Наукова думка, 2007. 204 с.
3. Моляко В. О. Методологічні та теоретичні проблеми дослідження творчої діяльності. *Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко* / за заг. ред. В. О. Моляко. К., 2008. С. 7–53.
4. Подшивайлова Л. И., Кокарева М. В. Психологическое исследование проявлений перцептивно-мыслительных стратегий художника в произведении изобразительного искусства. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. К.: Видавництво «Фенікс», 2016. Т XII. Психологія творчості. Вип. 22. С. 242-252.
5. Подшивайлова Л. И., Шепельова М. В. Перцептивно-мисленнева стратегія як властивість особистості. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. К.: Видавництво «Фенікс», 2017. Т XII. Психологія творчості. Вип. 23. С. 263-277.
6. Туник Е. Е. *Модифицированные креативные тесты Вильямса*. СПб. : Речь, 2003. 96 с.
7. Шепельова М. В. Методичні матеріали для діагностики та розвитку здатності студентів до художньої діяльності [Електронний ресурс]. *Стимулювання творчого сприймання інформації : методичні рекомендації* / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.]; за ред. В. О. Моляко. К., 2018. С. 47-53. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712862/>
8. Шепельова М. В. Прояви перцептивно-мисленневих стратегій у художній діяльності студентів [Електронний ресурс]. *Перцептивно-мисленневі стратегії творчого конструювання інформаційних систем у навчальній та трудовій діяльності : монографія* / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. К., 2018. С. 106-123. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712092/>